
■ Social rättvisa per medborgarlön? Den egalitära liberalismen i miljöpartiets distributiva ideal¹

JOUNI REINIKAINEN²

ABSTRACT

Social Justice by Basic Income. The article investigates the conception of social justice endorsed by the Swedish Green party. It is argued that the *prime mover* in the realisation of the party's vision of social justice is the introduction of a universal basic income, a reform that has been advocated by the party since 2001. The conception of justice implied by the party's version of a basic income is best understood against the backdrop of the ideas of social justice of the contemporary Brian Barry. Just as Barry, the Green party embraces a basic income out of concern for the safety of the least well off groups in society *and* out of concern for equality of opportunity. For both Barry and the Swedish Green Party, moreover, the latter ideal not only implicates justice for all inhabitants in society, but also justice in global and intergenerational terms.

En av de samtidigt mest intressanta och mest ouppmärksammade förändringarna i den svenska fördelningspolitiska debatten under senare år har varit miljöpartiets utträde ur garderoben vad gäller partiets rättviseteoretiska läggning. Partiet kommer ut, hävdar jag i denna artikel, genom sitt krav på en villkorslös medborgarlön. Visserligen har närbesläktade idéer ingått i partiets ideologiska arsenal från första början när partiet bildades för snart tjugofem år sedan. Kravet att införa medborgarlön är dock relativt nytt. Det infördes i partiprogrammet för första gången på partikongressen 2001 och antogs återigen på partikongressen i maj 2005, den här gången med en överväldigande majoritet.

Denna artikel avser att studera miljöpartiets syn på distributiv rättvisa. Jag kommer att argumentera för att partiets syn på distributiv rättvisa för närvarande genomgår en egalitär liberalisering, vilket får återverkningar för en rad fördelningspolitiska områden och kan skapa spänningar i förhållande till delar av partiets politik där andra mål

-
- 1 Denna artikel står i en närmast skamlig tacksamhetsskuld till Simon Birnbaum på statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet. Simon är den som har introducerat van Parijs och medborgarlönsdebatten för mig. Flera av de teman och problematiseringar som dyker upp i texten är Simon dessutom ursprunglig upphovsman till eller så utgör de vidareutvecklingar av de diskussioner som vi fört kring hans avhandlingsprojekt.
 - 2 Jouni Reinikainen är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.
E-post: jouni.reinikainen@statsvet.su.se

diskutera hur miljöpartiets syn på en rättvis fördelning förhåller sig gentemot dessa teoretiska perspektiv. Perspektivet är i huvudsak nationellt och anledningen till det är att det är på den nationella nivån som vi finner både de mest konkreta och utvecklade fördelningsidéerna hos partiet. På de relevanta punkterna kommer jag dock att relatera partiets vision av ett rättvist samhälle till de idéer om global rättvisa och rättvisa mellan generationer som partiet också företräder. I miljöpartiets fördelningsideal hänger nämligen dessa saker ihop.

Hur avtäckes man då ett partis syn på rättvisa i fördelning? Mitt omedelbara svar är helt okomplicerat – genom att studera vad man säger om vad som är en rättvis fördelning och hur man vill fördela resurser i samhället. Jag har dock även ett annat och lite mer komplicerat svar. För att kunna göra en helhetsbedömning av ett partis rättvisesyn bör det man säger sättas i relation till andra aspekter av partiets skatte- och välfärdspolitik. En sammantagen bedömning av å ena sidan de delar av skatte- och välfärdspolitiken som partiet betecknar som rättvisemål i sig och å andra sidan den skatte- och välfärdspolitik som mer instrumentellt avser att realisera andra målsättningar klargör nämligen vilka avsteg partiet anser det legitimt att göra från en rättviseföreställning på basis av andra hänsyn. Som vi kommer att se kan en värdering utifrån en sådan helhetsbedömning hjälpa oss att frilägga det distributiva idealets yttersta rättfärdigandegrund. För att kasta ytterligare ljus på partiets syn på distributiv rättvisa kommer jag slutligen även sätta denna helhetsbedömning i relation till miljöpartiets syn på de strukturella ojämlikheter utifrån exemplet kön.

Beträffande källmaterial utgår diskussionen framför allt från miljöpartiets partiprogram från 2001 och 2005. I syfte att fånga upp eventuella förskjutningar görs dessutom några historiska tillbakablickar på partiprogrammen från 1994 och 1997, samt på de tidigare idéprogrammen från 1982, 1985, 1987 och 1988. Detta källmaterial står i viss diskrepans i förhållande till den fördelningspolitik som partiet indirekt skriver under på i den praktiska politiken. Där tvingas miljöpartiet ständigt kompromissa i det pågående budgetsamarbetet med (v) och (s), vilket är partier som inte delar miljöpartiets fördelningsidéer i alla stycken. Frågan är då vilken relevans partiprogrammets distributiva ideal och målsättningar egentligen har? Svaret på den frågan torde vara att relevansen är ganska liten så länge vi talar om den politik regeringssamarbetet resulterar i, dvs givet rådande partipolitiska storleks- och maktförhållanden. Svaret blir dock lite annorlunda om vi ser till den dagspolitiska agenda som miljöpartiet driver och som samarbetspartierna kan tvingas att ta hänsyn till om partiet växer sig starkare eller av andra skäl hamnar i ett bättre förhandlingsläge. Som vi kommer att se påverkar nämligen partiets distributiva ideal partiets dagspolitiska agenda direkt och indirekt på en rad olika plan. I ljuset av detta är partiprogrammet intressant, även ur ett strikt inflytandemässigt eller maktpolitiskt perspektiv, då det är i partiprogrammen som de målsättningar man vill realisera givet tillräckligt inflytande mest oförblommerat träder fram. Vill vi få kunskap om den önskade färdriktningen är partiprogrammen det källmaterial vi måste utgå från. Jag kommer dock att komplettera den bild som ges av detta material med annat material, framför allt med en utredning av med-

garen är dock arv och gåvor närmast att betrakta som godtyckliga påpekar vänsterliberalerna och de bör därför beskattas hårt, på mottagarsidan. (Murphy & Nagel 2002) Beträffande synen på skatt i övrigt brukar egalitärt liberala teoretiker göra en åtskillnad mellan det man betraktar som ett resultat av ett val och det som är ett resultat av omständigheter bortom individens kontroll. Enligt Dworkin bör vi således av rättviseskäl beskatta arbetsinkomster hårdare än sparande och konsumtion eftersom förmågan att arbeta, enligt honom, mestadels är ett resultat av tur med gener och uppväxt och därför mer ligger utanför individens kontroll än det individuella valet att spara eller att konsumera upp sina pengar. (Dworkin 1981: 313)

Den egalitärt liberala synen på distributiv rättvisa skulle därmed kunna sammanfattas i tesen att en rättvis fördelning är en fördelning som garanterar jämlika valmöjligheter och verklig frihet för alla.

En mer paternalistisk variant på det liberal-egalitära temat skriver under på den egalitära liberalismens underkännande av ojämlikheter som beror på icke-valda skillnader i sociala och naturliga förutsättningar. Företrädare för denna position går dock ett steg längre och ifrågasätter även det välförtjänta i de innehav som våra fria val ger upphov till, även om dessa val hypotetiskt sett skulle ske under helt jämlika valmöjligheter. Det ska dock noteras, först, att den tänkare som jag vill beteckna som den ledande företrädaren för denna version av egalitär liberalism, John Rawls, faktiskt också utgår från det fria valet som legitimerande i en bemärkelse. Trots att Rawls betecknar den liberala tanken på lika möjligheter som ”otillfredsställande” och ”misslyckad” utgår även Rawls från den liberalegalitära distinktionen mellan val och omständigheter. (Rawls 1971: 88-89) Det är i själva verket denna distinktion som är utgångspunkten för Rawls ifrågasättande av förtjänst.

Enligt Rawls kan vi inte ta åt oss äran för om vi väljer mer produktiva livsplaner som senare betalar sig i form av en större del av den samhälleliga kakan. Egenskaper och preferenser som utbildningsbenägenhet, flit, samarbetsvillighet och initiativförmåga är ytterst ett resultat av tur med generna och med gynnsamma uppväxt- och familjeförhållanden, vilket är faktorer som egentligen ligger bortom vår kontroll. Att födas in i gynnsamma omständigheter är lika lite ett val som det är att födas in i ogynnsamma omständigheter som på ett motsvarande sätt uppmuntrar en oförmåga att samarbeta, brist på eget initiativ och ambitioner, eller avsaknad av vilja att förkovra eller utveckla sig. Även de icke-valda faktorer som motverkar eller uppmuntrar ett visst val bör ses som moraliskt godtyckliga enligt Rawls, för faktum är ju att inte heller de är valda.

Jämlikhet, eller egalitär rättvisa, måste förstås på ett helt annat sätt än liberaler i allmänhet föreställer sig enligt Rawls. I stället för att försöka säkerställa jämlikhet i möjligheter eller garantera verklig valfrihet för alla bör vi försöka hantera de icke-valda skillnader som skapas i livets lotteri på ett för alla godtagbart sätt. Rawls formel för detta är den så kallade skillnads-principen som fastslår att en jämlik fördelning är den rättvisa fördelningen, men att ojämlikheter är acceptabla om de leder till att alla och i synnerhet de sämst ställda får det så bra som möjligt.⁴ Många icke-valda nackdelar – som sjukdomar, skador och handikapp – måste uppenbarligen i möjligaste mån avhjälpas för att de som drabbats ska få ett så bra liv som möjligt, vilket förutsätter en omför-

delning till deras fördel. Sammantaget genererar detta vad Rawls beskriver som en ”tendens till jämlikhet” i hans rättviseföreställning. (Rawls 1971: 100-108)

Rawls syn på våra val som i viss mån dikterade av livets godtycke leder honom även till att betrakta en betydligt större del av samhällets resurser som ett resultat av slumpmässiga förhållanden och därmed som möjliga att beskatta och omfördela. Hur vi utformar beskattningen på olika områden har inget att göra med att fördela skattebördan ”rättvist”, inte heller med att vissa saker (som sparande eller konsumtion) skulle vara mer valda än andra – det är de i grund och botten inte. Nivån på skatteuttaget, både som helhet och beträffande olika områden i en ekonomi, avgörs istället av vad som gynnar alla och i synnerhet de sämst ställda. Och det är den sammantagna effekten av den fördelning och de incitament som skattesystemet skapar som ska tas i beaktande här. (Murphy & Nagel, 2002: 53-56) Samma sak gäller för de välfärdsarrangemang vi inrättar. Här kan inte rättvisan i välfärdspolitiken värderas utifrån hur mycket varje grupp får, vem som ”när” och vem som ”tär”. Huruvida välfärdsarrangemangen är rättvisa eller inte ska istället bedömas utifrån den totala fördelning som dessa arrangemang resulterar i, dels i form av utfallet av omfördelningen i sig, dels i form av de incitament och andra effekter som välfärdspolitiken har (t ex på strukturella ojämlikheter).

Rawls menar att samhället bör betraktas som ett samarbetsystem som syftar till att ge alla ett så bra liv som möjligt. Han kallar sin solidariska syn på jämlikhet för ”demokratisk jämlikhet”. Det jämlika och demokratiska i detta synsätt består inte så mycket i att den syftar till att fördela något värde som frihet eller möjligheter jämlikt. Istället är den demokratisk och jämlik i den betydelsen att den, enligt Rawls, skulle accepteras av alla i en tänkt ursprungssituation där vi tar bort vetskapen om de moraliskt godtyckliga eller icke-valda egenskaper och resurser som vi innehar i verkliga livet. I praktiken innebär detta att vi tar bort kunskapen om vilka vi är. Enligt Rawls skulle vi i en ursprungssituation föredra en fördelning som gynnar alla och i synnerhet de sämst ställda just för att vi riskerar att vara någon av de sämst ställda. Under dessa omständigheter skulle vi alltså välja solidaritet, men vi skulle göra det av egenintresse.

På det lite trubbiga sätt som jag försökt sammanfatta de tidigare synsätten kan den rawlsianska synen på en rättvis fördelning således beskrivas som en fördelning som ger alla och i synnerhet de sämst ställda ett så bra liv som möjligt. En annan formel – som Rawls själv ibland tycks föredra – är att säga att en rättvis fördelning är en jämlik fördelning, såvida inte en viss ojämlikhet är till de sämst ställdas fördel. (Rawls 1971: 62)

I andra änden av den skala jag skisserade inledningsvis återfinns en marxistisk syn på rättvisa i fördelningen. Egentligen är det fel att tala om en marxistisk syn eftersom det är omstritt vad Marx syn på rättvisa egentligen består i. Som Steven Lukes mycket riktigt påpekar finns det åtminstone fyra olika tolkningar av vad Marx säger om kapitalismens orättvisa (Lukes 1993), men eftersom alla inte är relevanta för en analys av

4 När vi bedömer vilka ojämlikheter som är acceptabla utifrån detta kriterium ska vi dock inte enbart se till de incitament till utveckling, arbete och företagande som en viss ojämlikhet kan leda till. Lika viktigt är att ta hänsyn till den negativa effekt som en ökad ojämlikhet kan få för de sämst ställda personernas självrespekt. Enligt Rawls är nämligen en av rättvisans viktigaste uppgifter att tillförsäkra alla den sociala grunden för självrespekt och mot den bakgrunden kan vi inte tillåta vilka ojämlikheter som helst.

miljöpartiets politik ska jag inte ödsla tid och plats på en genomgång av alla fyra (ett par av dem betraktar jag dessutom, precis som Lukes, som felaktiga). Den syn som är mest relevant här är Marx kritik av kapitalismen som en exploatering av arbetarna. Denna kritik har nämligen beröringspunkter med den egalitärt liberala synen i både dess van parijska och rawlsianska tappning. Marx är den första som formulerar den kritik av kapitalismen som ett system av ofrihet för de resurssvaga som egalitära liberaler som van Parijs senare vidareutvecklar i sin kritik av libertarianismen. Enligt Marx (eller en Marxtolkning) består nämligen kapitalismens orättvisa i just det faktum att den skapar en ofrihet för arbetarna som gör det möjligt för ägarna av produktionsmedlen att underbetala dem eller, för att ansluta sig till Marx språkbruk, att exploatera dem.⁵ Arbetarna är i praktiken tvingade att acceptera exploateringen på sin utsatta ekonomiska situation och sin brist på andra valmöjligheter. Exploateringen består i det faktum att de inte får betalt i enlighet med sitt bidrag i den produktionsprocess som genererar ett mervärde. Enligt Marx tillför endast arbete ett mervärde till det råmaterial som vi stoppar in i produktionsprocessen. Om arbetarna betalades i enlighet med sitt bidrag till tillkomsten av detta mervärde skulle de få en betydligt större del av mervärdet, och en betydligt mindre del av mervärdet skulle då tillfalla kapitalisten i form av vinst.

Under socialismen ska förstas exploateringen upphöra. Då införs en rättvisepincip som lyder ”av var och en efter förmåga, åt var och en efter bidrag”. Här innebär alltså rättvisa icke-exploatering. Trots det var Marx inte speciellt förtjust i den totala fördelning som en socialistisk bidragsprincip rimligen kommer att resultera i. Olikheter i talanger och prestationsförmåga för nämligen med sig att en del kommer att bidra med mer än andra, vilket kommer att innebära högre lön för dessa personer trots att behoven och försörjningsbördan hos den som tjänar mindre kan vara mycket större.

Den ena är emellertid fysiskt och andligt överlägsen den andre, presterar alltså under samma tid mer arbete eller kan arbeta under längre tid ... Denna lika rätt är olika rätt för olika arbete ... [den] erkänner stillatigande den olika individuella begåvningen och därmed prestationsdugligheten som naturliga privilegier. Den är därför, till sitt innehåll, en ojämlighetens rätt, liksom all rätt.

(Marx 1926: 16-17)

Egentligen är socialistisk rättvisa fortfarande en variant av borgerlig rättvisa enligt Marx, den är visserligen korrigerad och mer rättvis, men fortfarande ofullgånge. När väl samhällets produktivkrafter vuxit till sig och den kollektiva rikedomens flödar mer ymnigt hoppas Marx på ett överskridande av den snäva borgerliga rättvisan. När man detta ”högre stadium av kommunism” skulle samhället kunna skriva in en ny fördelningsprincip på sitt banér: ”Av var och en efter förmåga, åt var och en efter behov.” (Marx 1926: 16-17) Det är dock omtvistat om denna formel ska betraktas som en rättvisepincip. I sin beskrivning av borgerlig rätt antyder Marx att rättvisan egentligen förtjänar att kastas på historiëns skräphög som en av många falska borgerliga idé-

5 I *Kapitalet* skriver Marx (1976: 301-302) att: ”The bargain concluded, it is discovered that he was no “free agent”, that the time for which he is free to sell his labour-power is the time for which he is forced to sell it, that in fact the vampire will not lose its hold on him so long as there is a muscle, a nerve, a drop of blood to be exploited.”

er. "Åt var och en efter behov" skulle då kunna vara en rent deskriptiv princip som helt enkelt beskriver hur det blir i ett klass- och statslöst samhälle. Där bidrar alla solidariskt efter bästa förmåga samtidigt som de får sina grundbehov tillgodosedda.

Mot en tolkning som förlägger kommunismen bortom rättvisan talar dock de uppenbara kopplingarna till den real-libertarianska visionen om rättvisa som verklig frihet för alla. Kommunismen är, med Marx egna ord, ett "frihetens rike" där "vars och ens fria utveckling är villkoret för allas fria utveckling." (Engels & Marx 1977: 47) På basis av sådana uttalanden är det inte alltför djärvt att påstå att Marx förmodligen skulle kunna skriva under på Philippe van Parijs idé om att rättvisa till syvende og sidst handlar om att leverera verklig frihet åt alla och att om vi bara kan hitta en fördelningsformel som garanterar verklig frihet för alla så har vi sagt allt som finns att säga om social rättvisa. (van Parijs 1995: 5) van Parijs tror sig ha hittat den formeln – medborgarlön är, enligt honom, den emanciperande institution som slutgiltigt kommer att garantera social rättvisa, vilket osökt för oss över till frågan om miljöpartiets syn på distributiv rättvisa.

Först ska jag dock försöka sammanfatta den marxistiska synen på distributiv rättvisa med en liknande "one-liner" som jag formulerat för de andra perspektiven. Enligt marxismen är således en rättvis fördelning en fördelning som bygger på icke-exploatering och realiserar ett frihetens rike där våra grundbehov tillgodoses.

Medborgarlön i miljöpartiets vision av distributiv rättvisa

Vilket är då miljöpartiets distributiva ideal? Jag vill be om lite anstånd med att besvara den frågan och istället börja med vad partiet beskriver som en rättvis fördelning. Så här skriver man om social rättvisa i partiprogrammet från 2001:

Vi förordar en solidarisk fördelningspolitik med skatt efter bärkraft. Vi kan inte acceptera de stora inkomstskillnader som finns i dag. Det är en viktig och grundläggande samhällsprincip att de människor som har det bättre ekonomiskt också i betydligt högre grad ska bidra till det gemensamma och till dem som behöver samhällets stöd.

(*Partiprogram 2001*: 21)

Dessa solidariska och egalitära ambitioner förtydligas ännu mer i partiprogrammet från 2005. Här tar man explicit avstånd från relativa välståndsskillnader (som en drivkraft bakom tillväxt) till förmån för ökad välståndsutjämning:

En förutsättning för en ekonomi som utgår från miljömässiga och mänskliga behov är att den är byggd på solidariska ideal. Vi accepterar inte de ökande inkomstklyftorna som växt i takt med att ekonomin blivit internationell. De relativa välståndsskillnaderna är ofta viktigare än de absoluta och en drivkraft bakom ekonomisk tillväxt med allt vad det innebär. Vi vill därför konsekvent jobba för välståndsutjämning på bekostnad av välståndsökning. En rättvis fördelning och en fungerande välfärd ska garantera alla människor en grundläggande trygghet.

(*Partiprogram 2005*: kap. 4)

Miljöpartiets egalitära fördelningsambitioner för samhället i stort ska ses mot bakgrund av partiets krav på införande av medborgarlön, vilket jag vill identifiera som *primus motor* i realiserandet av partiets distributiva ideal. Medborgarlön innebär en rätt för alla invånare i ett samhälle till en jämlik andel av samhällets gemensamma tillgångar och storleken på vars och ens andel beror förstås på hur mycket av de resurser som finns i samhället som man betraktar som gemensamma. De nivåer på medborgarlönen som miljöpartiet diskuterat förutsätter att man betraktar en relativt stor andel av samhällets tillgångar som "gemensamma" i den meningen att de är möjliga att beskatta högt och portionera ut i form av lika stora andelar. Därmed skulle införandet av medborgarlön kunna få en kraftigt utjämnande effekt på den totala fördelningen i samhället. Samtidigt syftar medborgarlön, enligt förespråkarna i miljöpartiet, till att ersätta mycket av existerande ojämlikhetsgrundade incitament till arbete och tillväxt med den verkliga frihet att arbeta eller att inte arbeta som följer av de jämlika medborgarlönsandelarna. Medborgarlön är inte bara tänkt att åstadkomma social rättvisa i samhället i stort; reformen avser dessutom att leverera social rättvisa på en individnivå.

Vi ska strax återkomma till de rättviseteoretiska implikationerna av detta synsätt. Först vill jag dock teckna en kort bakgrund till partiets krav på medborgarlön. Detta krav har en lång förhistoria i ett parti vars syn på distributiv rättvisa förblivit tämligen oartikulerad ända fram till 1997 års partiprogram. Redan det första idéprogrammet från 1982 innehåller dock en passage som tecknar en vision med vissa likheter med visionen om det livsstilsneutrala medborgarlönssamhället:

Vårt samhällsbyggande grundar sig på övertygelsen att människan i grunden är aktiv och att hon vill och kan ta ansvar. Självklart för oss är att alla människor har ... positiva utvecklingsmöjligheter. Vi vill arbeta för ett samhälle som erbjuder livskvalitet. Vissa materiella och känslomässiga grundbehov [måste tillgodoses för att alla] ska kunna leva ett tillfredsställande liv, med kvalitet. ... Det som ger livet mening är olika för olika människor – det kan vara föräldraskap, arbete, samhällighet med andra och naturen, religiös tro, etc.

(*Idéprogram* 1982: 2)

Denna formulering kvarstod nästan ordagrant intakt genom alla de efterföljande idéprogrammen under 1980-talet. En liknande formulering fanns även i partiprogrammet från 1994. Här antyds dock för första gången en institutionell lösning inom ramen för välfärdssystemet som skulle kunna realisera visionen. Under rubriken "Grundtrygghet" skriver man i partiprogrammet från 1994 att "[v]i arbetar för en välfärdspolitik som gäller alla. Grundprincipen ska vara att samhället garanterar alla en god grundtrygghet." (*Partiprogram* 1994: 17) Det är dock först i det efterföljande partiprogrammet från 1997 som idén får en konkret form. Nu föreslår partiet att "en ny statlig försäkring inrättas" som man vill kalla "Grundtrygghet och Helhetssyn". (*Partiprogram* 1997: 57, se även *MP Rapport* 1997) Den modell man ställer sig bakom ger bidrag enligt en modifierad variant av det nuvarande inkomstbortfallssystemet åt personer med behov av ersättning under upp till två år. För personer med längre ersättningsbehov än två år ska grundtrygghet gälla, vilket innebär "ett fast belopp, lika för

alla.” (Jansson et al 2000: 4) Partiprogrammet från 1997 beskriver den nya försäkring-
en som en tämligen radikal reformering av socialpolitiken:

Den ska samordna sjukförsäkring, arbetslöshetskassa, föräldraförsäkring och
förtidspensioner. Med vårt förslag om försörjningsstillägg kan den också ersätta
socialbidragen. Vid långsiktig ohälsa eller arbetslöshet och för ålderspensionä-
rerna vill vi ha en ersättning som är lika för alla, oavsett tidigare inkomst. Alla
ska garanteras en grundtrygghet, men det är inte samhällets uppgift att finansie-
ra en högre levnadsstandard.

(*Partiprogram* 1997: 57)

Utan tvekan har författarna bakom dessa rader något som är förvirrande likt medbor-
garlön i tankarna, d v s för gruppen som är bidragsberoende i mer än två år. Men om
man mumlar i skägget och drar sig för denna beteckning beror det sannolikt på att det
1997 fortfarande finns en viss tveksamhet inför idén i partiet. Om så är fallet skingras
uppenbarligen tillräckligt mycket av denna tveksamhet till partikongressen 2001, då
kravet att införa medborgarlön för första gången antas. Trots partiledningens mot-
stånd, som ville ta bort kravet inför årets kongress, bestämde den senaste kongressen
i maj 2005 sig för att behålla kravet i det nya programmet. Den här gången var stödet
ännu större än 2001, endast ett tiotal av 140 kongressombud röstade nu emot. (Laws
2005) Medborgarlön är dock inte enbart centralt i miljöpartiets fördelningsvision i
den bemärkelsen att kravet på dess införande med tiden har vuxit sig starkt inom par-
tiet. Som vi kommer se avgör dessutom idén numera partiets syn på ett flertal andra
fördelningspolitiska områden och den påverkar indirekt partiets syn på andra.

Men vad är det då, mer exakt, som partiet vill införa? Egentligen finns inte något
konkret förslag om medborgarlön som miljöpartiet ställt sig bakom. Däremot har en
intern partiutredning under Karin Janssons ledning funderat kring olika varianter av
medborgarlön. Utredningen tillsattes av miljöpartiets kongress 1999 och hade i upp-
drag att ta fram ett ”underlag inför en seriös diskussion om medborgarlön”. (Jansson
et al 2000: 2) Det förslag som utredningen fastnat för – och som ibland felaktigt pre-
senterats som partiets förslag – förordar en villkorslös grundinkomst för alla medbor-
gare över 16 år på 8000 kronor i månaden. För barn skulle nivån ligga på 3000 kronor
i månaden. Medborgarlönen ska på sikt ersätta alla de befintliga socialförsäkringarna
utom olika typer av stöd till funktionshindrade. Det innebär att medborgarlönen er-
sätter arbetslöshetsunderstöd, socialbidrag, bostadsbidrag, sjukersättning, studiebi-
drag, barnbidrag, pensioner, förtidspensioner, o s v. Medborgarlönen ska betalas ut
till alla oavsett om de arbetar eller inte. Enligt de huvudalternativ som utretts skulle
medborgarlönen antingen skattas bort för dem som har andra inkomster som över-
stiger 8000 kronor i månaden, eller så får alla ut 8000 kronor i månaden och istället
beskattas deras arbetsinkomster hårt. Det senare kräver för sin finansiering en skatt
på förvärvsarbete som, enligt ett förslag, skulle uppgå till 90 procent. Arbetsinkoms-
ten görs därmed till en ”marginalinkomst” ovanpå medborgarlönen, vilket i praktiken
skulle göra det tämligen olönsamt att arbeta. I syfte att göra lönearbete mer lönsamt
förordar därför (åtminstone) en medlem i utredningsgruppen, Bo Thunell, en annan
variant (som även utredningen överväger) med en progressiv beskattning och en re-
duktion av medborgarlönen vid extrainkomster. (Thunell 2005) Enligt Thunells för-

slag ska medborgarlönen ersätta ”alla andra former av socialförsäkringar, som sjukersättning, arbetslöshetsersättning, med mera” förutom pensionerna, som han menar ”måste behandlas separat och fasas ut under så lång tid som behövs för att inte störa dagens pensionssystem.” (Thunell 2005)

Thunells alternativa förslag riktar strålkastarljuset mot de genomförbarhetsproblem som anhängare av medborgarlön som van Parijs brottas med. Genomförbarhetsproblematiken kan beskrivas som följer: Antingen vattnar man ur medborgarlönen i syfte att göra det lönsamt att arbeta, men då riskerar hela förslaget att bli en ”tummetott” som inte innebär någon verklig frihet för någon. Eller så lägger man grundinkomsten på en så hög nivå att alla kan leva på den, vilket innebär att vi faktiskt blir fria att inte arbeta, men då riskerar man å andra sidan göra det ointressant att arbeta för dem med låga inkomster. I den situationen får man ett bortfall av arbetstimmar och skatt för staten, vilket vid en viss nivå på bortfallet gör det omöjligt att finansiera medborgarlönen. Samtidigt finns det arbetsgivare som behöver få de lågbetalda arbetsuppgifterna utförda, vilket kan locka dem att anställa människor svart, vilket i sin tur skulle undandra ännu mer skattemedel från staten och skapa en informell ekonomi som genererar stora ekonomiska ojämlikheter. van Parijs lösning är att formulera ett rörligt mål av en högsta hållbara nivå av grundinkomst som kan justeras upp eller ned i takt med att arbetsvillighet, -moral och andra förutsättningar förändras. Medborgarlönen ska visserligen läggas på en så hög nivå som möjligt enligt van Parijs, men den ska göra det mot bakgrund av olika genomförbarhets- och hållbarhetshänsyn. (van Parijs 1995: 38-41)

Thunells genomförbarhetsinvändningar kan ses som ett uttryck för en spänning inom partiet mellan realister och fundamentalister (”realos” och ”fundis” i den tyska debatten), som här gestaltar sig i, å ena sidan, en mer kompromissvillig egalitär liberalism à la van Parijs och, å andra sidan, en mer kategorisk och utopisk socialism eller anarkism. Upprinnelsen till skillnaden mellan synsätten har mindre att göra med normativa ambitioner än med skillnader i synen på människans natur. Den egalitära liberalismen tar människan såsom hon är, här och nu, och utformar de samhällsinstitutioner man önskar se förverkligade med utgångspunkt i detta. Människans natur kan förmodligen betraktas som påverkbar även utifrån detta perspektiv. Men vi kan inte förändra den hur långt som helst i en solidarisk eller allmänorienterad riktning. Egenintresse eller ren självbevarelse sätter en yttersta gräns som inte låter sig överskridas. De institutioner man kan realisera med denna utgångspunkt blir därför en kompromissprodukt, förverkligandet hämmas av den befintliga människans beteende och moral. Det här tycks vara Bo Thunells linje.

Den anarkistiska och utopiskt socialistiska synen på människans natur är mer optimistisk, ja rent av voluntaristisk. Här utgår man från att ”människan i grunden är aktiv och att hon vill och kan ta ansvar” – vilket miljöpartiet faktiskt skriver under på i sitt program – men att denna sanna natur hämmas och förvrängs av de befintliga institutionerna. Om vi däremot inrättar rätt sorts samhällsinstitutioner kommer dessa institutioner att korrigera människans moral och beteende, eller, snarare, befria människans inneboende solidariska natur och förlösa hennes spontana aktivitet och engagemang. Den institutionella formel som ska göra det frigörande jobbet är, förstås,

medborgarlön. Detta är det synsätt som präglar det mesta av argumentationen i miljöpartiets utredning av medborgarlön:

I utformandet av ett grönt trygghetssystem är det viktigt att komma ihåg den gröna människosynen. Vi tror att människan är aktiv och skapande och att hon vill och kan ta ansvar. Om man betraktar världen är det lätt att finna tydliga tecken på att denna människosyn inte stämmer. Antingen är då denna människosyn falsk, eller så lever människorna inte i tillräcklig frihet för att kunna utveckla sina inneboende egenskaper ... låt oss utgå från att vår gröna människosyn är sann. Då kan vi se att det ur ett grönt perspektiv saknas viktiga betingelser för ett fritt liv ... Med medborgarlön kan denna situation förändras, i varje fall för dem som kan tänka sig att avstå från högre löner. ... Enligt den gröna människosynen kommer de flesta, i längden nästan alla, att söka efter viktiga gärningar, kreativa, solidariska, och empatiska. Dessutom kommer människor att tillåta sig livets goda sidor, fritid, tid för barnen, tid för kultur, samhällsengagemang etc. När hon gör så, kommer hon att, enligt denna gröna människosyn, åter finna balans i sej själv och med sin omgivning. Hon blir då just kreativ, solidarisk och empatisk.

(Jansson et al 2000: 5)

Enligt utredningen kommer alltså medborgarlönens verkliga frihet att förlösa människans ursprungliga solidariska och empatiska natur. I samma anda avvisar utredningen inkomstbortfallsprincipen med argumentet att den utgår från att "medel- och höginkomsttagarna inte, egentligen, vill dela med sig så mycket av sina inkomster" och att inkomstbortfallsprincipen därför är ett sätt att "lura människor att vilja dela med sig mera". Det, anser utredningen, "uttrycker ett väljarförakt som vi inte ställer upp på ... [v]i är övertygade om att de flesta människor är solidariska och vill betala till ett system som garanterar alla en god grundtrygghet." (Jansson et al 2000: 3) Institutionerna ska alltså utformas utifrån det optimistiska och voluntaristiska antagandet om en spontant solidarisk människa, snarare än utifrån den mer krassa, egenintresserade bild av människan som framträder "om man betraktar världen".

Det här uppfattas förmodligen som utopiskt även i en miljöpartistisk kontext. I partiprogrammet från 2001 skriver partiet visserligen att "I vår grundsyn på människan som aktiv och skapande har vi en vision om ett samhälle med medborgarlön för alla" (Partiprogram 2001: 43), vilket kan tolkas som ett utslag av den voluntaristiska optimism som kännetecknar utredningen. Samtidigt förefaller dock partiets huvudlinje mer präglas av pragmatismen hos realos än av den voluntaristiska optimismen hos fundis. I praktiken vill partiet försiktigt och prövande sträva i riktning mot medborgarlön, steg för steg, snarare än satsa på en enda förlösande "big bang". Denna slutsats tycks följa av en snabb blick på miljöpartiets dagspolitiska agenda. Många av partiets förslag, såsom arbetstidsförkortning, friår och den senaste given om "nya livschanser", bör ses som inspirerade av samma grundidé om lika möjligheter och verklig frihet. De rör samhället i rätt riktning, om än inte ända fram. Ett par fördelningspolitiska områden, som arbetsmarknadspolitik och socialpolitik, påverkas på ett mer handfast sätt, men fortfarande enligt samma "gradualistiska" mall. Så här beskriver partiet den socialpolitik man vill införa i partiprogrammet från 2001:

Vi anser att människor ska tillförsäkras en grundtrygghet. Rätten till en grundläggande trygghet ska omfatta alla, oberoende av om man passar in i dagens modeller för olika former av bidrag eller ej. Därför föreslår vi en radikal förändring av dagens bidrags- och försäkringssystem. Grundtryggheten ska ersätta alla olika försörjningsbidrag och omfatta alla i samhället. Vår vision är att på sikt ersätta grundtryggheten med medborgarlön. ... I väntan på denna reform arbetar vi för högre nivåer i socialförsäkringarna.
(*Partiprogram 2001: 43*)

Här beskrivs alltså en trestegsrakét av (1) högre ersättningsnivåer i socialförsäkringarna, (2) grundtrygghet i stället för generell välfärd baserad på inkomstbortfall, och (3) medborgarlön. Medborgarlön utgör visserligen partiets slutmål, men samtidigt måste två andra steg (som i och för sig dikteras av detta slutmål) tas på vägen. Beträffande den arbetsmarknadspolitik partiet vill förverkliga skriver man följande i samma parti-program:

Lönearbetet ska inte vara det centrala i livet, och samhällets strukturer, system och normer ska inte utvecklas för att ensidigt tillfredställa människans roll som löntagare. ... En utgångspunkt för vår ekonomiska politik är att alla ska ha rätt till arbete, men vi talar hellre om rätten till en rimlig försörjning än om full sysselsättning. ... Medborgarlön kan i framtiden möjligen bli en väg till grundtrygghet för alla. ... Vi är ... emot arbetsmarknadsprojekt där den arbetssökande mot sin vilja ska delta i olika kurser, praktik eller utbildning.
(*Partiprogram 2001: 23*)

Den arbetsmarknadspolitik partiet vill föra idag vägleds visserligen av målet att införa medborgarlön, dock presenteras målet som en tämligen vag framtida vision. På samma sätt kan man säga att partiets dagspolitiska motstånd mot krav på motprestation från bidragstagare dikteras av partiets målsättning att införa medborgarlön. Samtidigt lanserar man inte detta alternativ i diskussionen utan tycks nöja sig med att försvara det befintliga välfärdssystemet.

Miljöpartiets distributiva ideal

Men låt oss nu komma till saken, dvs till de rättviseteoretiska beröringspunkterna och till mitt svar på frågan om vilken syn på distributiv rättvisa miljöpartiet egentligen omfattar. Det första svar som jag kommer att överväga här är att partiets distributiva ideal bäst svarar mot Philippe van Parijs "real-libertarianism", dvs verklig frihet för alla. På basis av en helhetsvärdering av partiets fördelningspolitik kommer jag dock att formulera en del reservationer mot en sådan bedömning, och argumentera för att den bästa läsningen av miljöpartiets ideal görs mot bakgrund av den sene Brian Barry's egalitära version av medborgarlön, som mer söker sitt rättfärdigande i grundtrygghet och jämlikhet i möjligheter än i verklig frihet för alla.

Här finns dock lite olika tolkningsmöjligheter och det beror på tøjbarheten i medborgarlön som en institutionell formel för en rättvis fördelning. Medborgarlön är ett fördelningskoncept som går att sträcka ut och knyta an till lite olika idétraditioner.

Även Marx frihetens rike är en fullt rimlig tolkning i förlängningen här, vilket jag tror en del av formuleringarna i partiets utredning vittnar om. I en tolkning är medborgarlön rent av det Marx kallar för det högsta stadiet av kommunism eftersom medborgarlönens villkorslöshet kan betraktas som ett överskridande av den ”snäva borgerliga rätten” i principen ”åt var och en efter bidrag”. En annan marxistisk tolkning är att medborgarlön innebär ett skydd mot exploatering eftersom den gör det möjligt för arbetaren att säga nej till de arbeten som hon inte vill ha. Som jag påpekat ovan bör dock de mer utopiska visionerna av medborgarlönsamhället ses som produkter av miljöpartiets fundis, medan partiets realos (i partiledningen och på annat håll) av allt att döma ligger bakom den mer prövande och gradualistiska huvudlinje som tycks råda i partiet. Denna huvudlinje graviterar, menar jag, mot en mer pragmatisk vänsterliberalism och det är också detta synsätt som tycks komma till uttryck under just rubriken ”social rättvisa” i det senaste partiprogrammet. Där skriver man att ”[a]lla har samma rätt till en grundläggande social och materiell trygghet ... [detta är en trygghet som ska ge goda förutsättningar att skapa sig ett givande liv som känns ... meningsfullt.” (*Partiprogram* 2005: kap. 1) Social rättvisa handlar alltså om att skapa grundtrygghet och möjligheter för alla att förverkliga det vi ser som värdefullt.

Låt oss först titta på partiets distributiva ideal utifrån en van parijsk ”verklig-frihet-för-alla” läsning. Det finns en hel del van parijska formuleringar och uttalanden inom partiet där medborgarlön beskrivs som ett frigörelseprojekt som på sikt förverkligar verklig frihet för alla. Från lite olika utgångspunkter tycks olika företrädare i partiet konvergera i en syn på frihet som knyts till medborgarlönens löfte om lika möjligheter till förverkligande av olika uppfattning om ett gott liv. I partiets utredning av medborgarlön skriver man exempelvis att ”[a]lla kan välja sysselsättning efter eget förstånd och efter hjärtats böjelser” samt att ”[m]ed denna trygghet kan individen söka efter självförverkligande.” (Jansson et al 2000: 5) På ett liknande sätt skriver Bo Thunell att ”[d]et är bara fantasin som sätter gränser för vad folk kan använda den frigjorda tiden till.” (Thunell 2005) I ett nytt avsnitt om frihet i partiprogrammet från 2005 skriver man i samma anda att ”[u]r rätten till lika möjligheter och olika levnadsuttryck utvecklas människor till självständiga individer. ... Vi arbetar för ett samhälle som är fullt tillgängligt ... och ickediskriminerande avseende etnisk bakgrund, livsåskådning, sexualitet och ålder.” (*Partiprogram* 2005: kap. 1) Anhängare av medborgarlön beskriver ofta reformen som en garanti för verklig frihet också i den bemärkelsen att den förhindrar exploatering. van Parijs skriver exempelvis att ”by giving everyone a substantial unconditional income and thus strengthening the bargaining power of each individual worker, one forces capitalists to pay higher pre-tax wages and/or to provide more attractive working conditions.” (van Parijs 1995: 222) I miljöpartiet argumenterar man på samma sätt för att medborgarlön gör oss fria att ”tacka nej” till de arbeten vi inte vill ha, vilket i sin tur kommer att sätta press på arbetsgivarna att utforma arbetsuppgifterna på ett så stimulerande sätt att de lockar människor att frivilligt utföra dem. Bo Thunell skriver, med den andemeningen, att ”[d]en stora fördelen med medborgarlön är att tvånget att arbeta försvinner”:

Ingen behöver längre stå till ”arbetsmarknadens förfogande”. Ingen behöver skämmas för att tacka nej till arbeten som man inte vill ha. Trycket hamnar is-

tället hos arbetsgivarna, som måste skapa bra arbetsvillkor och erbjuda skapliga löner för att kunna locka folk att arbeta.
(Thunell 2005)

I debatten på den senaste kongressen argumenterade partistyrelseledamoten Merete Kapstad på ett liknande sätt för förslaget: ”Tänk att ha den grundtryggheten att kunna tacka nej till tråkiga och grå jobb som ingen vill ha.” (*Analys & Kritik* 050830) En snarlik argumentationslinje på det frihetliga temat handlar om att medborgarlön rycker undan mattan för det tvång och den stigmatisering som bidragstagare idag utsätts för, liksom för den förnedrande behovsprövning som de måste gå igenom.⁶

Medborgarlön kan alltså med visst fog ses som ett uttryck för ett värnande av ”den autonoma individen, hennes frihet och trygghet”, av hennes ”fria livsval”. (*GP*, 050506) I viss mån skriver partiet därmed under på den liberal-egalitära frihetstanke som ligger till grund för både Dworkins resursegalitarism och van Parijs neutralitets- och ickediskrimineringsideal. Staten bör, enligt detta synsätt, vara neutral inför människors val av livsstil, oavsett om vi väljer att lönearbeta eller inte, och staten bör också tillhandahålla resurser som möjliggör verkligt fria livsval. Samtidigt återfinns väldigt lite av van Parijs frihets- och ickediskrimineringsargumentation i partiets yttersta rättfärdigande av medborgarlön. På en mer grundläggande nivå tyck nämligen miljöpartiet rättfärdiga medborgarlön, på basis av ett mer rawlsianskt perspektiv på social rättvisa. Närmare bestämt hänvisar man till att medborgarlön ger alla en materiell grundtrygghet samt att detta system därför är mer gynnsamt för de sämst ställda, eller som man uttrycker det i partiprogrammet från 2005.

Vi anser att varje människa här rätt till en ekonomisk grundtrygghet. Samhällets skyddsnet måste förbättras så att ingen faller igenom. Ingen ska behöva förnedras eller behöva ta lån för att ha råd med mat för dagen eller tak över huvudet. På sikt vill vi samordna de flesta av dagens olika trygghetssystem till ett enklare system, där vi slipper godtyckliga och orättvisa skillnader som finns mellan olika system idag. Alla som saknar inkomst ska vara garanterade ett stöd som går att leva på, oavsett vilken inkomst man haft tidigare och oavsett orsaken till att man saknar inkomst. För dem som har låga inkomster ska stödet trappas av med en lämplig procentsats av inkomsten. Detta system kan kallas för en form av medborgarlön eller basinkomst.

(*Partiprogram* 2005: kap. 4)

Samma sak kan sägas om partiets rättvisebaserade kritik av dagens socialförsäkringssystem, som också tycks utgå från Rawls normativa riktlinje om att ta speciell hänsyn till de sämst ställda snarare än från van Parijs rättviseföreställning om livsstilsneutralitet och ickediskriminering. Som redan antytts menar van Parijs att orättvisan i ett socialförsäkringssystem som grundas på inkomstbortfall främst består i att det drabbar personer som har en uppfattning om det goda som inte bygger på lönearbete, som till exempel surfarna på Malibu Beach. Det innebär, enligt hans synsätt, en diskriminering från statens sida att inte ge surfaren samma möjligheter att förverkliga sin livs-

6 Bo Thunell (2005) skriver vidare att ”[a]rbeitslösheten försvinner, det sociala trycket på de arbetslösa försvinner, olika former av ”pysselsättningar” bortfaller.”

plan som en person som lönearbetar. (van Parijs 1995: 89ff) Miljöpartiets utredning av medborgarlön beskriver dock inte problemet med dagens svenska system i dessa termer. Problemet beskrivs istället som att systemet orättvist bestraffar grupper som redan missgynnats av olika godtyckliga omständigheter (snarare än av ett livsval att bli t ex surfare/strandluffare), som långtidsarbetslösa eller ungdomar och invandrare som inte hunnit eller förmått etablera sig på arbetsmarknaden. För dessa grupper innebär socialförsäkringssystemets regelverk, enligt utredningen, ytterligare sten på börda.

Det trygghetssystem som byggts upp i Sverige under 1900-talet förutsätter att de flesta människor har ett fast lönearbete. Den som haft ett lönearbete under en tid, och sedan hindras från att arbeta p g a sjukdom, arbetslöshet eller liknande, får ett stöd som beror på hur mycket han/hon tjänade när han arbetade, under förutsättning att han försöker få ett arbete igen. Den som ännu inte lyckats få ett tillräckligt långvarigt arbete har dock inte mycket till rättigheter. Detta är en stor orättvisa som drabbar främst ungdomar, men även t ex föräldrar som valt att ta hand om sina barn några år, forskare som levt på stipendier något år, invandrare som ännu inte lyckats rota sig på den svenska arbetsmarknaden, och långtidsarbetslösa som blivit utförsäkrade. Socialhjälp ska vara ett yttersta skyddsnät, men socialhjälp ges bara efter en prövning som många gånger upplevs som förnedrande.

(Jansson et al 2000: 3)

På samma sätt skriver miljöpartiet i det nya partiprogrammet från 2005 att "[s]katterna som finansierar den offentliga sektorn ska ha en tydlig fördelningsprofil till förmån för de sämst ställda i samhället." (*Partiprogram 2005*: kap. 4) Skattepolitiken tycks alltså primärt vara en rättvisefråga i Rawls bemärkelse att den totala fördelning som beskattningen resulterar i ska gynna alla och i synnerhet de sämst ställda. Den tycks inte vara en rättvisefråga i Dworkins eller van Parijs bemärkelse att de tillgångar som (mer) är ett resultat av omständigheter bortom vår kontroll – som arv, gåvor eller arbetsinkomster – av rättviseskäl måste beskattas hårdare än andra tillgångar som mer är ett resultat av ett val – som sparande eller konsumtion. På andra punkter, bör det dock tilläggas, sammanfaller en frihetlig argumentation med hänsynen till de sämst ställda.⁷

Implikationerna av detta för svaret på frågan om miljöpartiets syn på distributiv rättvisa tycks vara att även om partiet i viss mån företräder en livsstilsneutral, liberal syn på distributiv rättvisa så rättfärdigar man ytterst sitt distributiva ideal med jämlika rawlsianska argument. Den Rawls-influerade argumentationen skapar dock inga större problem i förhållande till de normativa slutsatserna om det önskvärda i med-

7 I partiprogrammet från 2001 skriver man bland annat att "[l]önearbetet ska inte vara det centrala i livet, och samhällets strukturer, system och normer ska inte utvecklas för att ensidigt tillfredsställa människans roll som löntagare. Vi vill att människor ska kunna bygga sin självkänsla och självrespekt på betydligt bredare grunder." (se *Partiprogram Miljöpartiet de gröna*, 2001: 23). Här tycks man knyta an till både en frihetsbaserad, livsstilsneutral argumentation och en mer rawlsiansk idé om att rättvisans uppgift (även) är att säkerställa den sociala grundvalen för människors självrespekt (säkerställandet av denna grundval är förtroeligen något som även van Parijs betraktar som en effekt av medborgarlön).

borgarlön eftersom man inte knyter an till några aspekter av Rawls tänkande som skulle kunna motsäga slutsatserna. Faktum är att van Parijs skulle kunna skriva under på ganska mycket av miljöpartiets rättfärdigandeargumentation.⁸

Vad däremot varken miljöpartiet eller van Parijs kan skriva under på – om de vill fortsätta förorda medborgarlön vill säga – är Rawls syn på våra preferenser som (delvis) ett resultat av omständigheter bortom vår kontroll. Konsekvensen av detta synsätt är nämligen att vi inte kan anses förtjäna utfallet av våra val ens om dessa val skett på basis av reellt lika möjligheter och verklig valfrihet. Rawls radikala syn på våra preferenser som delvis moraliskt godtyckliga undergräver därigenom det normativa berättigandet av den verkliga valfrihet som medborgarlönssamhället i van Parijs ögon syftar till att säkerställa. Istället rättfärdigas en slug styrning av våra (delvis moraliskt godtyckliga) preferenser som gör det möjligt för hela samhället – och i synnerhet för de sämst ställda – att dra fördel av de personers preferenser vars dispositioner och böjelser har utvecklats i en för alla (potentiellt) gynnsam riktning som ett resultat av livets lotteri. Preferenser är, med detta synsätt, inga sakrosankta beläten som vi till varje pris måste respektera i ett oförvanskat, jungfrueligt skick för att inte diskriminera personen bakom preferensen, vilket både Dworkin och van Parijs tycks mena. Istället bör preferenser jämföras med talanger moraliskt sett. De är delvis ett resultat av vad vi valt, delvis en produkt av omständigheter bortom vår kontroll. Således kan preferenser, precis som talanger, betraktas som en i viss mån gemensam tillgång som vi kan styra och dra nytta av på ungefär sätt som vi kan styra och dra nytta av potentiellt gynnsamma talanger. Av lätta insedda skäl finns dock inget av just denna Rawlsinspirerade argumentation hos miljöpartiet.

Det bör också påpekas att miljöpartiets motstånd mot ökade inkomstskillnader tycks uttrycka en radikalare syn på jämlikhet än vad som förefaller vara förenligt med Rawls synsätt. Poängen kan illustreras med exemplet Kina, vilket är ett land där inkomstskillnaderna har ökat med trettiofem procent under de senaste tjugofem åren. (Nordling 2005) Rawls skulle kunna betrakta dessa inkomstskillnader som acceptabla eftersom landet under samma tid, enligt Assar Lindbeck, minskat fattigdomen med fem sjättedelar och fyrdubblat sin BNP per capita. (Lindbeck 2005: 63ff) Troligen har välståndsutvecklingen i Kina eliminerat risken för svält, vilket landet tidigare ofta drabbats av. Förutsättningen för Rawls godkännande är förstås att siffrorna stämmer och att de ökade inkomstskillnaderna verkligen är det som ligger bakom välståndsökningen. Dessutom skulle Rawls fråga sig om det inte går att åstadkomma samma (eller en ännu större) välståndökning på basis av mindre inkomstskillnader. Om vi antar, dock, att det inte skulle gå att åstadkomma detta välståndlyft med mindre än en trettiofemprocentig ökning av ojämlikheten så bör vi utifrån Rawls synsätt acceptera de ökade klyftorna. Det är priset vi får betala för att alla och i synnerhet de sämst ställda ska få ett så bra liv som möjligt.

Här tycks miljöpartiet omfatta en mer radikalt egalitär syn. Med miljöpartiets synsätt skulle den mer jämlika fördelningen som fanns i Kina för tjugofem år sedan vara

8. van Parijs betraktar sig själv som en vänster-Rawlsian. I en av sina dialoger skriver han rent av – halvt på skämt, halvt på allvar – att: "I like Rawls a lot and often have the feeling that, deep down, he's got it all right." Se van Parijs 1995: 90.

spelar en viktig roll, inte bara som rekreation utan också som ett sätt att leva och överleva. Vi vill genom politiska beslut öka människors möjligheter att själva tillfredsställa sina behov av varor och tjänster utan att behöva gå omvägen över penningekonomin.

(*Partiprogram 2001*: 49)

Uppmuntrandet av "människors möjligheter att själva tillfredsställa sina behov" genom att "plocka bär, fiska, jaga och odla åt sig själv och bekanta" innebär ett indirekt uppmuntrande av detta "sätt att leva", vilket man får anta att partiet betraktar som gott och rätt. Att uppmuntra innebär förstås inget tvång eller någon skyldighet att plocka bär och svamp eller idka byteshandel. Inte desto mindre innebär partiets ambitioner på dessa områden avsteg från neutralitetsidealet som är svåra att motivera på basis av rättvisehänsyn.

På det socialpolitiska området finner vi dock kanske de mest uppenbara avstegen från samma ideal. Ett exempel är partiets syn på alkohol och droger. Internationellt finns gröna partier och politiker som pläderar för större livsstilsneutralitet även på detta område, framför allt gäller det legalisering av vissa typer av lätt narkotika (även om sociala argument och hälsoargument också anförs till stöd för detta krav vid sidan av renodlade neutralitetsargument). Det svenska miljöpartiet har dock en "mycket sträng syn på narkotika" och man vill sätta in större resurser "för att minska smuggling, försäljning och användning." (*Partiprogram 2001*: 45) Partiet förbinder sig till "att aktivt bekämpa förslag från drogliberala grupper som innebär en legalisering av droger, både i Sverige och EU." Man vill även minska alkoholkonsumtionen. I 2002 års partiprogram skriver partiet att "[d]e styrmedel vi vill använda för att minska alkoholkonsumtionen är bland annat en hög beskattning" och man motsätter sig att alkoholen blir mera lättillgänglig. (*Partiprogram 2001*: 45) Dessutom anser partiet att "[e]n minskad konsumtion av tobak är ... av betydande samhällsintresse". Denna minskning vill man åstadkomma genom "kraftigt höjda skattesatser" kombinerat med en "åldergräns för inköp och med ett reklamförbud" (*Partiprogram 2001*: 45) Av jämställdhetsskäl vill partiet även "verka för att utbudet av pornografi upphör" genom att förbjuda "kommersiell exponering av pornografi ... på ungefär samma sätt som reklam för tobak och alkohol" (*Partiprogram 2001*: 12) På dessa områden vill partiet således ofta förhindra aktiviteter som av olika skäl betraktas som destruktiva eller på andra sätt negativa. Resultatet är att de som har en livsstil som inkluderar att dricka sprit, röka cigaretter (eller ännu starkare saker) och att titta på porr kommer få svårare att hålla fast vid sin livsstil under miljöpartiets politik. Utifrån van Parijs begreppsapparat kan man rent av gå så långt som att påstå att miljöpartiets politik skulle diskriminera dessa personers livsstil.

Hur påverkar då denna genomgång bedömningen av partiets distributiva rättvisideal? Den helhetsbild som träder fram är att neutralitetsidealet visserligen är viktigt för partiets självbild och för visionen av vad man strävar mot, men att det ändå spelar en sekundär roll på viktiga områden. Som helhet framstår partiets tänkande som en kompromiss mellan delvis motstridiga idéer och på avgörande områden, som på miljöområdet och det sociala området, anser partiet helt enkelt att andra hänsyn väger tyngre än strikt livsstilsneutralitet och frihet för alla att göra precis vad de vill. Även i

sin syn på skatteunderlaget är man mer pragmatisk och instrumentell än egalitära liberaler som Dworkin och van Parijs.

Slutsatsen av detta tycks vara att partiets rättvisesyn faktiskt är lika mycket rawlsiansk som dworkinsk och van parijsk. En sådan helhetsvärdering av partiets syn på distributiv rättvisa tycks knyta ihop partiets syn på skatter med merparten av avstegen från neutralitetsidealet och med partiets yttersta rättfärdigande av medborgarlön. Rawls skulle nämligen kunna gå med på alla de avsteg från idealet om livsstilsneutralitet som miljöpartiet vill göra om det ligger i allas och i synnerhet de sämst ställdas intresse, vilket jag tror man kan argumentera för att de gör, med undantag för de mest perfektionistiska ambitionerna. Detta leder oss till den tolkning av partiets rättvisesyn som jag menar är den korrekta. Som helhet är miljöpartiets fördelningsidéer snudd på identiska med den samtida Brian Barrys, dvs med de idéer som Barry utvecklar i sina senaste två böcker *Culture and Equality* och *Why Social Justice Matters*. (Barry 2001 och 2005) Barry kombinerar i dessa böcker, i tilltagande utsträckning, ett vänsterrawlsianskt värnande av de sämst ställda med en mer absolut syn på jämlikhet i möjligheter än Rawls själv omfattar. Han förespråkar, precis som miljöpartiet, medborgarlön av grundtrygghetsskäl och verkar betrakta van Parijs ickediskrimineringsargumentation för medborgarlön som löjeväckande. (Barry 2000) Han avvisar också relativa ojämlikheter i möjligheter på ett om möjligt ännu mer kategoriskt sätt än miljöpartiet gör. Dessutom ser Barry, precis som miljöpartiet, de globala miljöfrågorna som en fråga om både global rättvisa och rättvisa mellan generationer, och han vill ta till tämligen drastiska åtgärder för att komma till rätta med dessa problem. I alla sina ställningstaganden vägleds Barry av idealet om lika möjligheter, som han menar får precis de radikala implikationer han skisserar om man tar idealet på allvar. (Barry 2005: 37ff) För den samtida Barry tycks nämligen jämlikhet i möjligheter betyda samma möjligheter att leva ett gott liv för både de som lever nu och de som kommer att leva i framtiden.

Denna tolkning av miljöpartiets distributiva ideal betonar således idealet om lika möjligheter snarare idealet om verklig frihet, det förra idealet överordnas faktiskt det senare. För Barry rättfärdigar en sådan prioritering avsteg från den formella frihetens likabehandlings- och ickediskrimineringsideal om det ökar möjligheterna för de sämst ställda. Syftet med formell frihet och likabehandling är nämligen, ytterst, lika möjligheter, inte van Parijs verkliga frihet.

It is sometimes suggested that the individualistic nature of liberalism precludes any policies that provide special benefits for people on the basis of their membership in some groups. While this may be true of liberalism in some forms, it is certainly not true of the egalitarian liberalism that provides the premises of this book. According to this, any disadvantage for which the victim is not responsible establishes a prima facie claim to remedy or compensation. The implication is that special measures to help the disabled are fully justified – and indeed required by justice – as a way of compensating for disadvantage. There is, by the same token, no objections on the basis of egalitarian liberal principles to special measures for providing assistance to members of groups disadvantaged in other ways: by low income, poor quality housing, lack of a job (or a job that pays enough to live on), poor education, a high probability of being victims

of physical violence, an unhealthy environment, and so on.
(Barry 2001: 114)

Nu utgör miljöpartiets avsteg från likabehandlingsidealet i många fall en negativ särbehandling av personer med en specifik livsstil, snarare än Barrys positiva särbehandling av personer som drabbats av olika icke-valda nackdelar. Poängen med avstegen från likabehandlingsidealet tycks dock vara densamma, att skapa mer likartade förutsättningar att leva ett gott liv på en annan nivå. Denna tolkning löser därför upp många av de spänningar i miljöpartiets synsätt som vi tidigare observerat. Om det är lika möjligheter, och inte verklig frihet för alla, som är det yttersta rättfärdigandet och själva målsättningen med miljöpartiets fördelningspolitik kan man förmodligen motivera en hel del av de avsteg partiet vill göra från strikt ickediskriminering och livsstilsneutralitet, i synnerhet om idealet om lika möjligheter sträcks ut till att gälla även mellan generationer. Hänsyn till global rättvisa och hänsyn till rättvisa mellan generationer (d v s hänsyn till möjligheterna att leva ett gott liv för andra personer som lever nu och i framtiden) kan då antas vägleda partiet i de miljörelaterade livsstilsförändringar man vill uppmuntra till eller tvinga fram idag. Hänsyn till de sämst ställdas möjligheter att leva ett gott liv kan på samma sätt sägas vägleda partiets socialpolitiska motstånd mot en (livsstilsneutral) liberalisering av alkohol- och narkotikapolitiken.

Medborgarlön och strukturella ojämlikheter

Ett rättfärdigande av medborgarlön på basis av idén om lika möjligheter (snarare än på basis av idén om verklig frihet för alla) hindrar dock inte medborgarlön från att hamna i en spänningsfylld relation till andra rättvisambitioner som partiet också omfattar, vilket exemplet strukturella ojämlikheter på basis av kön avslutningsvis får illustrera. Medborgarlön medför visserligen inte att staten frånhänder sig möjligheten att satsa på saker som den offentliga sektorn eller på kvinnors löner i den offentliga sektorn. Däremot innebär förslaget att man avhänder sig andra styrinstrument med vilka man i dagsläget kan uppmuntra respektive motverka livsval som påverkar strukturella ojämlikheter mellan könen. Ett exempel är föräldraförsäkringen, där medborgarlön tycks stå i ett motsägelsefullt förhållande till ambitionerna i partiprogrammet från 2001. I detta program skriver partiet att man vill ge män (och kvinnor) ett incitament att stanna hemma längre med sina barn genom att införa fler månader som reserveras för en förälder:

Vi vill att föräldraledigheten ska förlängas och delas mellan föräldrarna. En förälder ska kunna föra över hela "sin" föräldraledighet utom tre månader på den andra föräldern. På så sätt får både män och kvinnor ett större incitament än idag att ta sig tid med barnet när det är litet.
(Partiprogram 2001: 12)

De ekonomiska incitament som skapas av skatte- och välfärdspolitiken har uppenbarligen haft en stor betydelse för att hantera strukturella ojämlikheter mellan könen historiskt i Sverige. Ett exempel på det är kvinnors löner som steg på sjuttioalet i samband med en serie familjepolitiska reformer. (Carlén 2005) Viktigast var avskaf-

fandet av sambeskattningen, som i ett slag gjorde det lönsamt för de många kvinnor som arbetade deltid att gå upp till heltid.⁹ Under samma period byggdes dock dessutom den offentliga sektorns barn- och äldreomsorg ut, vilket också underlättade för kvinnor att träda ut i arbetslivet.¹⁰

Beträffande miljöpartiets ambitioner för uttaget av föräldraledigheten kan det noteras att medborgarlön, som är helt villkorlös, omintetgör den möjlighet som staten har idag att med hjälp av föräldraförsäkringens regelverk påverka den andel av föräldraledigheten som män respektive kvinnor tar ut. Samtidigt ger medborgarlön, precis som ett vårdnadsbidrag, de kvinnor som vill stanna hemma länge med sina barn större möjligheter att göra det. Ett liknande exempel är det incitament för kvinnor att komma ut tidigt på arbetsmarknaden som finns inskrivet i föräldraförsäkringens krav på att en person måste ha arbetat heltid under minst sex månader för att ha rätt till full ersättning.¹ En villkorlös medborgarlön ställer förstås inte heller några krav på ett visst antal månaders arbete för att man ska kunna få ut några föräldrapengar. Den erbjuder tvärtom nya möjligheter för varje kvinna (eller man) som vill leva ett liv som hemmafru (eller hemmaman). Om införandet av medborgarlön för med sig att många kvinnor utnyttjar dessa möjligheter och väljer att stanna hemma när barnen är små – eller att bli hemmafruar på ”heltid” – kommer detta att få återverkningar för andelen män och kvinnor som förvärvsarbetar på en gruppnivå. De många individuella valen riskerar då att återskapa och cementera en strukturell ojämlikhet mellan könen som i sin tur reflekterar en traditionell könsuppdelning i samhället. Mot bakgrund av de seglivade könsnormer som råder i synen på ansvaret för barn och hem är detta ett inte helt osannolikt scenario.

Det finns förvisso möjligheter att införa andra incitament som kan motverka strukturella ojämlikheter mellan könen även inom ramen för ett distributivt system som baseras på medborgarlön. En särskild skatt för hemmafruar skulle kunna vara ett sådant styrinstrument, även om den skulle uppfattas som mycket orättvis i en medborgarlönkontext. En mindre paternalistisk och diskriminerande variant är att ge subventioner, kanske i form av sänkta skatter eller arbetsgivaravgifter, till de företag som har en viss andel kvinnor bland sina anställda. Varje försök att påverka livsval på den här punkten riskerar dock att hamna i konflikt med de lika möjligheter att välja en alternativ livsstil som medborgarlöven utlovar. Miljöpartiet må betrakta medborgarlön mer som en garanti för lika möjligheter för alla än som ett förverkligande av verklig frihet för alla, men medborgarlön förblir ändå en liberal-egalitär reform som legitimerar val av alternativa livsprojekt, oavsett om dessa projekt är hemmabaserade (trädgård, inredning, matlagning, handarbete, barn och familj) eller grundade på lönearbete.

9 Sambeskattningen innebar att familjens totalinkomst beskattades och att alla nya inkomster ovanpå det definierades som marginalinkomster, vilket innebar att en kvinna som gick från deltid till heltid kom att beskattas mycket högt för den nya inkomsten. Avskaffandet av sambeskattningen innebar således att det inte längre var olönsamt att gå från deltid till heltid, vilket medförde att många kvinnor gick upp i tid. Enligt Carlén (2005) var detta den faktor som betydde mest för att få upp kvinnolönerna som helhet.

10 Här samverkade dock flera faktorer. Den utbyggda offentliga sektorn erbjöd inte bara barn- och äldreomsorg, den skapade även nya arbetstillfällen för kvinnor samtidigt som den innebar en ökad konkurrens om den kvinnliga arbetskraften, vilket också bidrog till att pressa upp kvinnolönerna (Carlén 2005).

Referenslista

Litteratur

- Barry, B. 2001. *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism*. Cambridge: Polity Press.
- Barry, B. 2005. *Why Social Justice Matters*. Cambridge: Polity Press.
- Dworkin, R. 1981. What is Equality? Part 2: Equality of Resources, *Philosophy and Public Affairs* 10 (4).
- Engels, F – Marx, K. 1977. *Det kommunistiska manifestet*. Stockholm: Tidens förlag.
- Jansson, K m fl. 2000. *Försörjningstillägg [mm] ... En utredning om medborgarlön till Miljöpartiet de Grönas kongress 2000*. Miljöpartiet de Gröna.
- Lukes, S. 1993. Justice and Rights, i Ryan, A (red) *Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Marx, K. 1926. *Till kritiken av det socialdemokratiska Gothaprogrammet*. Stockholm: Frams förlag.
- Marx, K. 1976. *Capital*. Harmondsworth: Penguin.
- Murphy, L – Nagel, T. 2002. *The Myth of Ownership – Taxes and Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- Nozick, R. 1986. *Anarki, Stat, och Utopi*. Stockholm: Timbro.
- Rawls, J. 1971. *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- van Parijs, P. 1995. *Real Freedom for All*. Oxford: Clarendon Press.

Tidnings- och tidskriftsartiklar

- Analys och kritik*, 050830, (<http://www.analyskritik.press.se/Sverige/Partierna/MP/MP.htm>).
- Barry, B. 2000. The UBI and the Work Ethic, *Boston Review*, October/November 2000, (<http://bostonreview.net/BR25.5/barry.html>).
- Carlén, S. 2005. "Varför har kvinnor lägre löner och kortare arbetstider?", *Handelsrapporterar Göteborgsposten*, 050506.
- Lindbeck, A. 2005. Ekonomiska reformer och social utveckling i Kina, *Ekonomisk Debatt* 33 (6).
- Nordling, D. 2005. Marknadsekonomi bra för Kina, *Skattepolitik och samhällsfilosofi* (<http://danne-nordling.blogspot.com/2005/05/marknadsekonomi-bra-fr-kina.html>).
- Laws, O. 2005. *Tänkar från kongressen*, Miljöpartiets hemsida, (http://www.mp.se/default.asp?main-frame=templatestemplate_87.asp_Q_avdnr_E_12127_A_number_E_73371).
- Thunell, B. 2005. *Medborgarlön – Bra eller dåligt?* (<http://www.thunell.se/articles/Riksdagen/Medborgarlön.htm>).
- van Parijs, P. 2000. A Basic Income for All, *Boston Review*, October/November 2000, (<http://bostonreview.net/BR25.5/vanparijs.html>).
- van Parijs P. 2000. Philippe van Parijs Responds, *Boston Review*, October/November 2000, (<http://bostonreview.net/BR25.5/vanparijs2.html>).
- Värmlands Folkeblad*, 050124

Partiprogram

- Miljöpartiet allmänt idéprogram antaget vid miljöpartiets kongress i Sundsvall påsken 1982.
- Partiprogram, Miljöpartiet de gröna*, 1994.
- Partiprogram Miljöpartiet de gröna*, 1997.
- Partiprogram Miljöpartiet de gröna*, 2001
- Partiprogram Miljöpartiet de gröna*, 2005 (opublicerad, preliminär version)